

Hun-Alan Mücadelesi ve Yeni Bir Çağın Başlangıcı

Hun-Alan Struggle and a Beginning of a New Age

Savaş Eğilmez

Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü egilmez@atauni.edu.tr

Özet

Bu çalışmada, kaynaklarda ve Hun tarihi hakkında yapılan araştırmalarda, fazla bilgi bulunmayan, hatta olayın gerçekleştiği tarih hakkında bile mutabık olunamayan, Hun-Alan mücadelesi ele alınmıştır. Bu mücadelenin sebepleri, gelişimi ve sonuçları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Hun başarısının altında yatan nedenler açıklanarak, bu mücadelenin Avrupa tarihine etkileri ele alınmıştır.

Abstract

This study is invented to examine the Hun-Alan struggle about which there is virtually no sufficient or satisfactory information in the historical sources. There are even conflicting views reporting the date in which the event took place. This study is also intended the throw some light on the reasons, developments and the consequences of this struggle and the reason behind the success of the Huns and its subsequent impact on the European history.

Yaklaşık 4000 yıllık bir geçmişe sahip olan, değişik coğrafi mekân ve zamanlarda devletler, imparatorluklar kuran Türkler, dünya üzerindeki en eski ve devamlı milletlerden biridir. Orta Asya'daki anayurttan, uzak bölgelere yaptıkları sürekli göç hareketleri, Türklerin aynı zamanda nüfusça epeyce kalabalık olduğunu da gösterir. Türkler, sayılarının fazlalığı ve faal durumları dolayısıyla dünya tarihinde önemli rol oynamışlardır. Türk tarihi denilince, tek bir topluluğun belirli bir bölgedeki tarihi değil de, Türk adı veya hususi isimler altında ve ayrı hükümdar ailelerinin idaresinde, dili, dini, töresi ve gelenekleri ile aynı kültürün taşıyıcısı olan Türk zümrelerinin, çeşitli bölgelerde ortaya koyduğu "tarih" lerin bütünü anlaşılmalıdır.

Bu coğrafi ve siyasi bölünme sonucunda, aynı zaman dilimi içerisinde, Türklerin bir bölümü siyasi nüfuzunu kaybederken, başka bir bölgede iktidarlarının zirvesine çıkabiliyorlardı. Bütün bunların sonucu olarak Türk tarihi, eski yeni bir çok milletin tarihi ile bir arada, hatta iç içe gelişmiştir.

Dünya tarihine önemli tesirleri olan Türk topluluklarından biri de hiç şüphesiz, Batı'daki Hunlar'dır.

Tarihçiler tarafından Hunlara gösterilen ilgi, Hunlar'ın, Alanlar ile meydana gelen mücadelelerinden sonra başlamıştır. Attila'nın şöhreti ve tehlikeli istilaları üzerine Batılıların korku ve nefretle karışık alâkası, genel bir hal almıştır.

Ancak yukarıda bahsettiğimiz hadiseden sonra, Bizans tarihçileri ve Latin Vakanüvisleri tarafından, Hunlar kimdir?, Daha önce nerelerde oturmuşlardır?, Avrupa'ya nasıl gelmişlerdir? Gibi sorular birbiri arkasından sorulmaya başlanmıştır.¹

Kimlikleri hakkında 200 yıldan beri çeşitli tahminler yürütülen ve bazı bilginler tarafından Moğol (K. Şiratori), Türk Moğol karışımı (P.Pelliot, R. Grousset), Türk-Moğol-Mançu karışımı (L. Cahun), Fin-Ugor (Klaproth, K.F. Neumann) oldukları veya doğrudan İslâm menşinden geldikleri (Venelin, İlovayski, Zabelin, İnostrantsevi) yahut Germen soyuna mensup buldukları (A.Fick, R.Munch, J.Hays)² ileri sürülen Batı Hunları'nın³, Asya Hunları'nın selefleri oldukları son zamanlardaki araştırmalarda daha da netlik kazanmıştır⁴.

IV. yüzyıl başlarında, Transkafkasya'da üç göçebe grup, batılı tarihçiler tarafından özel bir ilgiyle ele alınır. Bunlardan birincisi, Sarmatia'nın büyük bir bölümünü işgal eden Yazigiler⁵ (Jazyges), ikincisi güneybatı Rusya'da büyük bir güç olan Roksalanlar⁶ (Roxolanis), üçüncüsü ve en önemlisi de Alanlar'dır⁷.

Avrupa'lı bilginlerce, Alanlar, İran menşeli bir kavim olarak kabul edilmektedir⁸. Çin kaynaklarında, onlardan "An-tsi" veya "A-lang-ni" diye bahsedilmektedir⁹. Romalılar "Alani", Bizanslılar da "Asioi" demişlerdir¹⁰. Alanlar'ın başka bir adı da "As" tır. As adı, Marquart'a göre IX. yüzyıla kadar muhafaza edilmiştir¹¹. Bunburg'e göre klasik yazarların onlardan ilk bahsi, Dionysius Periergetes tarafından yapılmıştır¹².

Tarım ve hayvancılığın yanında, sanat ve sanayide de ilerleme kaydetmiş¹³ olan Alanların toprakları, Kuzey Kafkasya ile Don ve Volga nehirleri arasındaki bölgeyi içine alıyordu. Bu bölge ve Kuzey Okyanus arasında yarı göçebe bir yaşam tarzı sürüyorlardı¹⁴. Ammianus Marcellinus, Alanlar hakkında şu bilgiyi verir; " Onlar Tanais (Don)'un doğusunda yaşayan insanlar idi. Ayrıca Asya içlerine de geçmişlerdi"¹⁵. Bu tarihçi, iki kıtayı ayıran ve geniş bir bölgede yaşayan birçok millete, şaşırtıcı bir şekilde "Alanlar" diye hitap eder. İbnü'l Esir'de, Alanların çeşitli milletlerden mürekkep olduğunu söyler¹⁶. Kuzey bozkırlarında, dağlar arasında bulunan Daryal Geçidi (Rusça; Daralsky Uşelya, İngilizce; Darial Gate) de, Alanlara izafeten "Alan Kapısı" olarak da ifade edilir¹⁷.

Aslında kaynaklarda, Alan tarihi hakkında pek fazla bilgi bulunmaz. Klasik yazarlar, Alanların, Roma İmparatorluğu'nun bazı ileri karakol mevkilerine saldırılarından bahsederler. Erken tarihlerde, Gotların zuhurundan önce, Alanlar çoğunlukla güneye doğru hareket edip Kafkas Dağlarını geçerek, bu dağ silsilesinin güney eteklerindeki bölgelere yağma amaçlı keşif seferlerinde bulunmuşlardı. Gotların, Güney Rusya'ya gelişi, Alanlar'ın batıya olan seferlerini imkânsız hale getirirken, Ermeni prensliklerinin ortaya çıkışı da, onların güneye olan akınlarını zorlaştırdı¹⁸. 290 yılında, Ermeniler'den Tridates'in, askeri harekâtlarında Alanlar'dan yararlandığını görüyoruz¹⁹. 317 yılında Hüsrev (Kosroes)'in, Alan Kralı'nın kızı, Satenik (Satranik) ile evlendiğini biliyoruz²⁰. Kısaca belirtmek gerekirse Alanlar, 200 yıl boyunca savaşmış ve kendi sonunu hazırlayacak olan Hun tehlikesini görememiştir²¹. Bu tesadüfi bir şeyden ziyade tarihin her safhasında görülen, büyük muammalardan biridir.

IV. yüzyıl çağdaş yazarlardan Ammianus Marcellinus, doğu yönünde Asya içlerine yayılmış Alan ülkesinden bahsederken, onlar hakkında şu bilgileri aktarır, "Erkeklerin çoğu ahlaklı ve faziletli idi. Genellikle sarışın idiler. Yaşam tarzları çoğunlukla Hunlara benziyordu. Oldukça uygar insanlardı. Temel gıdaları et ve süt idi. Dört tekerlekli yük arabalarına (Wagon), monte ettikleri çadırlarda yaşıyorlardı"²².

Savaşçı bir millet olan Alanlar'ın hayatında, tıpkı Hunlar'da olduğu gibi, atın çok önemli bir yeri vardı²³. Düşmanlarının kafa derilerini soyup, atlarında kullandıkları eğerleri bunlarla süslüyorlardı. Alanlarda bulunan bu gelenek, çevrelerinde bulunan kavimlerin hiçbirinde görülmezdi.

İbadetlerini, yere sapladıkları ve savaş tanrısını temsil eden bir kılıç etrafında gerçekleştirirdi. Bu tapınmanın temel amacı hiçbir zaman, herhangi bir kavim için köle durumuna düşmemektir²⁴.

Ammianus'un, Alanlar'ın yaşam tarzı hakkında söylediklerine bakıldığında, bunların İskit kültürünün bakiyelerini taşıdığını görüyoruz²⁵. Onların yaşam tarzlarındaki bir çok unsuru, İskit kültürünün özellikleri arasında bulabiliyoruz.

Hun İmparatorluğu'nun parçalanmasından kısa bir süre sonra, Hunlar'ın bir kısmının batıya doğru bir yer değiştirme eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu yönde hareket eden Hunlar 89-91 yıllarında giriştikleri mücadelelerden mağlup ayrılmışlardır²⁶.

Batı Mançurya'dan gelen Siyenpiler, Kuzey Moğolistan'da eski Hun ülkesini istila edince²⁷, Hunların bir kısmı Kuzeydoğu Türkistan'da

devletlerini yeniden tesis etmeye çalıştılar, daha doğrusu buna mecbur oldular. Hunlar, 91 yılından 170 yılına kadar, varlıklarını bu bölgede muhafaza etmeye çalıştılar. Ancak bu tarihten sonra, Siyenpiler, Hunları bu bölgeden de attılar²⁸.

Bu kavmin üstünlüğünü kabul eden, Türklerin bir kısmı, bu imparatorluk yıkıldıktan sonra, yeni isimler altında ayrı gruplar gibi ortaya çıktılar²⁹.

Batıya göçenler, Hunların daha cesur ve daha zeki olanlarıydı denilebilir. Bunlar, Çin veya Siyenpi hükümlerinden ziyade, batı yönünde yeni yurtlar aramayı tercih ettiler. Elimizde, Batı Hunları'nın 170-370 yılları arasında neler yaptığına dair çok sağlıklı bilgiler yoktur. Bu tarihlerde Alanlar ve Gotlar, Hunlar ile Roma İmparatorluğu arasında tampon konumundaydı. Ne Grek ne de Latin kaynaklar, Hun aktivitesi hakkında açık bilgiler vermezler³⁰. 356 yılında, İranlıların, kuzey sınırına saldırıp yağmalarda bulunanların Hunlar olduğu tahmin ediliyor³¹. Bu iki asır boyunca Hunlar hakkında bilgi edinilememesinin en önemli sebebi Hunlar'ın devamlı olarak hareket halinde olmalarından kaynaklanır.

Hunlar'ın batıya göçtüğünden sonra, ağırlıklı merkezleri Altay dağları ile Yayık (Ural) Nehri arasındaki bozkırlar olmuştur. Bu bölgeler kısa zaman içerisinde, yeniden ve tamamen Türkleşmiştir³².

Hunlar, bu hareketli ve uzun periyot boyunca, radikal değişimler geçirmelerine, kanlı ve kargaşa dolu günler yaşamalarına rağmen, geçmişten kalan geleneklere bilinçli bir şekilde sıkı sıkıya sarılıp, Hun ismini daima muhafaza ettiler. Asırlar öncesinden kalan değerleri canlı tutup, Eski Hun İmparatorluğunu hep kalplerinde yaşattılar³³.

Batı Hunları, IV. yüzyılın ikinci yarısında Hazar'ın batı taraflarında Kırım havalisinde gözükmüşler ve bu tarihten itibaren de batı ile sıkı münasebetlerde bulunmuşlardır³⁴. Hunların hızlı ve etkili ilerleyişi, elde ettikleri başarılar Roma ve Çin İmparatorluğu analarında da kaydedilmiştir³⁵.

370'li yıllarda Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırlarında, korkunç olayların meydana geldiği duyuldu. Avrupa'da o zamana kadar görülmemiş bir kavmin, bölgedeki kavimleri yerlerinden çıkardıkları haberleri, askerler arasında yayıldı³⁶.

376 yılı kayıtları şöyle diyor; "Tuna (Danube) garnizonlarını idare eden subaylara gelen emirler, Kuzey Barbarlarına karşı düzenlenecek geniş bir harekât için hazırlıklı olmalarını bildiriyordu. Dikkat edilmesi gereken

kavimlerin Karadeniz ve Theiss arasındaki, isyan halinde bulunan tüm kavimler olduğunu iletliyordu³⁷. Bu insanların birden fazla millete saldırdıkları ve o masum insanları evlerinden kaçmak zorunda bıraktıkları haberleri artarak geliyordu³⁸. Subayların umursamaz bir vaziyette karşıladıkları rivayetler, kuzey sınırında çıkan olayların, İmparatorluğu tehdit etmeye başladığını ortaya koyuyordu. Nitekim bu olaylar neticesinde birbiri ardına gelen mülteciler, kalabalık küteller meydana getiriyorlardı³⁹.

Hunlar'ı tarih sahnesine, yeniden çıkaran olay, Batı Hun Türkleri'nin, Alanlara karşı saldırısı ve Alan Krallığı'nı ortadan kaldırmış olmalarıydı. Bu olayın önemini büyüklüğüne rağmen, kaynaklarda olayın gelişimi hakkında fazla bilgi yoktur. Bununla beraber hadisenin ne zaman gerçekleştiği hakkında da, birbirine zıt fikirler vardır. Bunlardan bazıları, 350⁴⁰'li yılları işaret etmesine rağmen, bir o kadarı da 370⁴¹'li yılları, tarih olarak verir.

Tarihler arasındaki bu karmaşanın sebebi, Batı Hunları'nın kazanmış olduğu bu zaferin tek bir seferin sonucu değil de, 350'li yıllarda başlayan, uzun ve yıpratıcı savaşların sonucunda gerçekleşmiş olmasıdır. Yani 350'li yıllarda başlayan Hun-Alan mücadelesi 370'li yıllarda, Hunlar'ın kesin zaferiyle sonuçlanmıştır.

İki tarafında, şartları incelendiğinde, çok açık bir şekilde Alanlar'ın Hunlar'dan daha güçlü bir durumda olduğu açıkça görülmektedir. Alanlar'ın arkasında güçlü Got krallığı vardı. Bu krallık Baltık'dan Azak Denizi'ne, Tisa'dan Tuna'ya kadar uzanıyordu. Devletin başında Ostrogot⁴²'lar vardı. Kırım bozkırları ve Karadeniz sahilleri Gotlar'a aitti⁴³.

Bu yüzden Alanlar, müttefikleri Gotlar'ın yegâne ümidiydi. Bunun farkında olan Alanlar da, arkalarının sağlam olduğunu düşünüyorlardı. Diğer yandan Alanlar'ın çok kuvvetli kaleleri vardı ve Hunlar'ın da kalelere saldırdığı pek görülmezdi. Bütün bunlara rağmen Hunlar, önce Alanlar'ı sonra da Gotlar'ı mağlup etmişlerdi. Peki, Hunlar bunu nasıl başarmışlardı? İşte bu başarının altındaki birkaç sebep;

1-Bir ucu atın boynuna bağlanmış olan zincirli ve uzun mızraklara sahip olan Hun süvarileri, atın hız yönüne göre çok güçlü darbeler vurabiliyorlardı. Böyle bir vuruş gücü karşısında piyadelerin hiçbir şansı yoktu.

2-Hunlar, asıl savaşa girmeden önce, küçük çaplı saldırılarla düşmanlarının savaş gücünü zayıflatmakla beraber, onların zayıf noktalarını tespit ediyor ve ilk etapta bu hedefleri vuruyorlardı.

3-Hunlar, başbuğlarına kayıtsız şartsız itaat ediyorlardı. Ayrıca yenilmeye tahammül edemeyen, çok disiplinli bir yapıya sahiptiler. Onların bitmek

tükenmek bilmeyen dirençleri, düşmanlarının en büyük kâbusu durumunda idi.

4-Hun Türklerinin, bu zor mücadeleden, zaferle ayrılmaktan başka şansları yoktu. Ya kazanacaklardı, ya da yok olup gideceklerdi.

Çok büyük başarılar kazanan Hunları yöneten gayet enerjik, cesur ve zeki insanların olduğu kesindir⁴⁴. 370'li yıllarda Batı Hunları'nın başında Balamir veya Balamber adında bir başbuğ vardı⁴⁵. Hunlar, bu dönemde İdil Nehri'nin batısına doğru büyük bir saldırıya giriştiler⁴⁶. Saldırının, İdil'den Kuban boylarına doğru yönlendiği anlaşılıyor⁴⁷. Alanların bir kısmı, Hun Başbuğu Balamir'e itaat etmiş ve onun saflarında savaşmaya başlamıştı⁴⁸. Bir kısmı da Aşağı Don üzerinden, Özü (Dnyper) nehrine doğru ilerlediler. Batıya doğru kaçanları takip eden Hunlar, yaşlı Kral Hermanarik (Ermanarick) tarafından yönetilen Ostrogotlar'ın ülkesine girdiler⁴⁹.

Got Kralı, kendisine ulaşan Hun başarılarını duyunca büyük bir umutsuzluğa düşmesine rağmen Alanlara ile beraber Hunlara karşı savaşmaya başladı ise de başarı sağlayamadı. Sonuçta büyük bir hayal kırıklığı içerisinde intihar etti. Hermanarik'ten sonra başa, büyük yeğen Vitrimis geçti. Vitrimis, tahta çıkar çakmaz tıpkı amcası gibi, safları arasında Türklerin de bulunduğu büyük bir ordu ile Alanların yanında savaş girişti. Bu müttefik güçler tekrar tekrar muharebeye girdi ise de her defasında kanlı yenilgiler ile karşılaştılar. 375 yılında, Dinyeper ve Dinyester (Dniester) nehirlerine arasında bir yerde yapılan savaşta yeni Got Kralı Vitrimis, Hunlar tarafından öldürüldü⁵⁰.

Hunlar tarafından batıya doğru itirilen Ostrogotlar, Prut boyundaki Vizigotları tazyike başladılar. Hunlar'ın baskısı altında Ostrogot'ların büyük bir kısmı Prut'un batısına giderken, bir kısmı da yerlerinde kalarak, Hunlar'ın hâkimiyetini kabul ettiler. Bu defa Ostrogotlar ve Hunlar'ın baskısı altında, Tuna'yı geçip Doğu Roma (Bizans) imparatorluğu sınırlarına giren Vizigotlar, Bizanslılar tarafından belli bölgelerde iskân edildiler. Hunlar ise Karpat Dağlarını aşarak Orta Macaristan'a girdiler. Bu suretle 370-375 yıllarında, Hunlar'ın hamleleriyle başlayan bu hareket, Karadeniz'in kuzeyinde yaklaşık 150 yıldan fazladır devam eden Ostrogot Devleti'ni, sona erdirdiği gibi, Ostrogotların ve Vizigotların Batı Avrupa yönündeki hareketlerini de başlatmış oldu. Çok geçmeden Balkanlar, Pannonya, İtalya, Galya (Bugünkü Fransa), İspanya ve Kuzey Afrika çeşitli kavimlerin istilasına uğradı⁵¹.

Bunun en önemli sonucu da Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması oldu. Tarihte "Kavimler Göçü" adı ile bilinen ve başta Germen zümreleri

olmak üzere bir çok kavimlerin durmadan yer değiştirmeleri ve Batı Avrupa'nın belli yerlerinde yerleşmeleri sonucunda yeni yeni milletler ve devletlerin meydana gelmesi ile sonuçlanan, bu büyük hareketin başında Hun Türklerinin bulunması çok önemlidir. Batı Hun Türkleri'nin başlatmış olduğu bu hareket, Batı Avrupa'da yapmış olduğu büyük tesir ve almış olduğu tepkilerden dolayı, yeni bir devrin, "Ortaçağ" ın başlangıcı sayılmaktadır.

Notlar

- ¹ Franz Altheim, *Geschichte Der Hunnen*, I, Berlin 1959, s.3; Lajos Ligeti, *Attila ve Hunları*, Attila Hunlarının Menşei, Ankara 1982, s.9.
- ² Bu tartışmalar için bkz., İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1984, s.67-80.
- ³ Lajos Ligeti, *Attila Hunlarının Menşei*, s.23; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1984, s.67.
- ⁴ Franz Altheim, *Attila Et Les Huns*, Paris 1952, s.51.
- ⁵ Macaristan'daki Sarmat kabilesi.
- ⁶ Batı Sarmatlardan bir grup.
- ⁷ William Montgomery McGovern, *The Early Empires of Central Asia*, North Carolina 1939, s.357.
- ⁸ Akdes Nimet Kurat, *IV.-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara 1992, s.15.
- ⁹ D.W.Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*, trc; Nimet Uluğtuğ, Ankara 1996, s.27; William Rubruck, *The Eastern Part of The World*, London 1941, s.88.
- ¹⁰ Akdes Nimet Kurat, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, s.5.
- ¹¹ Zeki Velidi Togan, "Allân" maddesi, İ.A., c.I, İstanbul 1993, s.376-378; Akdes Nimet Kurat, *Türk Kavimleri Ve Devletleri*, s.6.
- ¹² William Rubruck, *The Eastern Part of The World*, s.88.
- ¹³ Lev Nikolayeviç Gumilev, *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, çvr; D.Ahsen Batur, İstanbul 2000, s.152.
- ¹⁴ Charles Burney-David Marshall Lang, *The People of The Hills, Ancient Ararat and Caucasus*, Washington 1971, s.22; William Rubruck, *The Eastern Part of The World*, s.89; David Braund, *Georgia In The Antiquity, A History of Colchis and Trans-Caucasion Ibery*, Oxford 1993, s.48.
- ¹⁵ William Rubruck, *The Eastern Part of The World*, s.89.
- ¹⁶ İbnü'l Esir, *El Kâmil Fi't Tarih Tercümesi*, çvr., Abdulkemim Özaydın, c.IV, İstanbul 1986, s. 266.
- ¹⁷ Z.V.Togan, "Allân" maddesi, c.I, s.376; W.E.D. Allen, *History of The Georgian People*, London 1932, s.10.
- ¹⁸ William Montgomery McGovern, *The Early Empires of The Central Asia*, s.363.
- ¹⁹ Robert Curzon, *Armenia*, New York 1854, s.245.

- ²⁰ Vahan M.Kurkjian, *A History of Armenia*, New York 1958, s.48.
- ²¹ L.N.Gumilöv, *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, s.152.
- ²² E.A.Thompson, *The Huns*, Cambridge Massachusetti 1996, s.26.
- ²³ L.N. Gumilöv, *Hazar Çevresinde Bin yıl*, s.162.
- ²⁴ W.M.McGovern, *The Early Empires of The Cenral Asia*, s.363-364; E.A.Thompson, *The Huns*, s.26
- ²⁵ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s.32.
- ²⁶ Marcel Brion, *La Vie Des Huns*, Paris 1931, s.81.
- ²⁷ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, s.37.
- ²⁸ W.M.McGovern, *The Early Empires of Central Asia*, s.364.
- ²⁹ Marcel Brion, *La Vie Des Huns*, s.87.
- ³⁰ W.M.McGovern, *The Early Empires of The Central Asia*, s.365.
- ³¹ René Grousset, *La Civilization Irannienne*, s.20; Dr. Abdullah Razi, *Tarih-i Kâmil-i İrân, Tahran 1375*, s.10.
- ³² Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, Ankara 1993, s.67.
- ³³ W.M.McGovern, *The Early Empires of Central Asia*, s.366.
- ³⁴ Franz Altheim, *Attila Et Les Huns*, Paris 1952, s.61; Hüseyin Namık Orkun, *Türk Tarihi*, II, Ankara 1946, s.6.
- ³⁵ Xavier Jacob, *Les Turcs Au Moyan Age*, Textes Byzantines, Ankara 1990, s.10; Şerif Baştav, *Büyük Hun Kağanı Attila*, Ankara 1998, s.4.
- ³⁶ Şerif Baştav, *Büyük Hun Kağanı Attila*, s.4.
- ³⁷ E.A.Thompson, *The Huns*, s.26.
- ³⁸ Alexandre Manvelichvili, *Histoire de Georgia*, Paris 1951, s.96,97; David Marshall Lang, *Armenia Cradle of Civilization*, London 1956, s.48.
- ³⁹ Micheal Grant, *Roma'dan Bizans'a*, çvr., Zühre İlkelen, İstanbul 1998, s.48; M.V. Levçenkön, *Kuruluşundan Yıkılışına Kadar Bizans Tarihi*, çvr.,Maide Selim, İstanbul 1994, s.9.
- ⁴⁰ Asya Hunları'nın devamı oldukları kesinleşmiş olan Avrupa Hunları 350 yıllarında Hazar Denizi- Aral Gölü arasındaki Alanlar'ın ülkesini zapt ettiler. Bkz., Ali Ahmetbeyoğlu, *Greks Seyyahı Priskos (V.Asır) a Göre Avrupa Hunları*, İstanbul 1995, s.7; L.Ligeti, *Bilinmeyen İç Asya*, çvr.,Sadrettin Karatay, Ankara 1986, s.32; Laszlo Rasonyi, *Tarihte Türklük*, s.68; L.Ligeti, *Attila Hunlarının Menşei*, s.15.
- ⁴¹ Denis Sinor, *Erken İç Asya Tarihi*, çvr.,Ruşen Suzer, İstanbul 2000, s.30; E.A.Thompson, *The Huns*, s.26; Marcel Brion, *La Vie Des Huns*, s.82; Şerif Baştav, *Büyük Hun Kağanı Attila*, s.4; Jean Paul Roux, *Türlerin Tarihi*, *Büyük Okyanustan Akdeniz'e İki Bin Yıl*, çvr., Galip Üstün, İstanbul 1997, s.43; Jean Paul Roux, *L'Asie Centrale-Histoire et Civilisations*, Fayard 1997, s.111; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, s.68,69; David Braund, *Antiquity A History of Colchis and Trans-Caucasian*, s.266; Karoly Czegledy, *Boztor Kavimlerinin Doğu'dan Batı'ya Göçleri*, çvr., Erdal Çoban, İstanbul 1998, s.125.
- ⁴² III. Yüzyılda Baltık, Rein, Vistula sahillerinden İskandinav Germen kavminden "Got" veya "Gotif" isimli bir boy Karadeniz sahillerine geldi. Roma İmparatorluğu

sınırları içerisinde bulunan Dakya (Şimdiki Romanya ile Transilvanya) yı ele geçirek İmparatorluğun en güçlü düşmanlarından biri oldular. Frakya, Makedonya ve Grekyayı deniz sahillerine kadar yağma ettiler. Gotlar gemilerle Anadolu'ya geçip Galatya ve Kapadokya'daki birçok şehri yerle bir ettiler. Efes'teki meşhur Diana (Eski Yunan mitolojisinde Ay Tanrısı) tapınağını yıktılar. Sonuçta güçlü bir devlet kurmayı başardılar. Fakat daha sonra onlarda ikiye ayrıldılar. Doğuda kalanlara "Ostrogot", batıdakilere ise "Vizigot" denildi. IV. yüzyılda Ostrogotlar, Ermanarick zamanında Batlık Denizine kadar olan bölgeyi hakimiyet altına aldılar. Bkz., Hasan Ata Abesi, *Türk Kavimleri Tarihi*, İstanbul 2001, s.70.

- ⁴³ L.N.Gumilöv, *Hazar Çevresinde Bin Yıl*, s.163.
- ⁴⁴ Akdes Nimet Kurat, *IV.-XVIII. Yüzyıllarda Türk Kavimleri ve Devletleri*, s.18.
- ⁴⁵ Jean-Paul Roux, *Türklerin Tarihi*, s.44; W.M.McGovern, *Early Empires of Central Asia*, s.366.
- ⁴⁶ G.Vernodsky, *Ancient Russia*, Texas 1943, s.124.
- ⁴⁷ Akdes Nimet Kurat, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, s.18.
- ⁴⁸ Moses Khorenuts'i, *History of Armenian*, trans., Robert W.Thompson, London 1978, s.333.
- ⁴⁹ Akdes Nimet Kurat, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, s.18.
- ⁵⁰ E.A.Thompson, *The Huns*, s.27.
- ⁵¹ Akdes Nimet Kurat, *Türk Kavimleri ve Devletleri*, s.19.